

Over rotte vis en apekool

Schelden met vissen door de eeuwen heen

Tekst: Frans Collignon
Illustraties: Sven Gust

In de Nederlandse cultuur heeft de vis en visserij altijd een belangrijke rol gespeeld. Die rol is onder meer terug te vinden in de schilderkunst en de literatuur. Voor *Visionair* schrijft journalist en taalkenner Frans Collignon een aantal artikelen over de vis in historisch perspectief.

Hé, lelijke halfwas brasem, ga 's opzij! Nederlanders zijn creatief als het om schelden gaat en pakken van alles aan om iemand uit te foeteren. Zo is het in vergelijking met andere landen bijvoorbeeld uniek dat we daarvoor een groot aantal ziekten gebruiken – tering! Even bijzonder, en in ieder geval minder onsmakelijk, zijn de vissennamen die in de mond worden genomen om iemand iets onaardigs toe te voegen.

Rotte vis

Het is niet voor niks dat iemand uit-schelden ook wel wordt omschreven als de ander uitmaken voor *rotte vis*. Dit heeft ermee te maken dat vis door de eeuwen heen vaak een prominente rol heeft gespeeld in het dagelijks leven, waardoor minder flatteuze, maar pakkende vergelijkingen voor het oprapen liggen. Zo wordt een opgroeiend en onhandig meisje ook wel spottend *bakvis* genoemd. Daarmee zijn we ooit begonnen omdat de vis die wordt gebakken vooral van het kleinere soort is, legt het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* ons uit. En dat geldt dus in vergelijkende zin ook voor die nog onvolgroeide *giebelmeisjes*. Die als ze de eerste groeispuur doorlopen ook nog eens voor *gratenpakhuis* of erger worden uitgemaakt. Mochten ze zich daar met enige verbaal geweld tegen verzetten, dan krijgen ze ook nog eens het predikaat *viswif* naar het hoofd geslingerd.

Tussen vrouwen en vis botert het al lange tijd niet zo heel erg goed. Zo had de naam van het onschuldige visje *blei*

vroeger in het hele land ook de betekenis van een wat onnozel vrouwmens. Dat is nu in sommige streken nog het geval. Daar wordt heel wat afgegniffeld als buurvrouw zegt dat ze 'blij is'.

Snotolf en paling

De heren van de schepping komen er – historisch gezien – met het scheldwoord *snotolf* nog goed van af. Vooral omdat je dit op geen schoolplein meer hoort. De snotolf is een vis, maar het betekent ook zoiets als snotjong. Het staat nog steeds zo in de dikke Van Dale, al zal de gemiddelde Nederlander niet echt bekend zijn met deze vis die in de Oosterschelde paait. Niet alleen de snotolf zelf, maar ook de naam van zijn legsel heeft een dubbele betekenis. Het kuit van de snotolf wordt namelijk wel gebruikt als goedkope vervanger van kaviaar. Maar dat houden we meestal liever stil. 'Wil je nog een toastje met *snotolfkuit*?' bekt natuurlijk niet zo lekker.

Andersom komt het ook voor dat de naam van een vis wordt gebruikt om besmukt, maar openhartig een mening te verkondigen. Als van een vrouw werd gezegd dat ze '*paling had gegeten*', dan was ze zwanger. Je hebt niet veel fantasie nodig om te bedenken waar deze vergelijking vandaan komt. De paling is heden ten dage een met uitsterven bedreigde vis, maar taalkundig gezien nog springlevend. Zo wordt iemand die de boel met liegen en bedriegen naar zijn hand zet en toch de dans weet te ontspringen *glad als een aal* genoemd.

Dat gladde komt bekend voor en is ook de achtergrond van het gezegde

dat zelfs de beste visser wel eens een aaltje laat glippen.

Schelvisogen en apekool

Er zijn meer vergelijkingen met vissen die met iemand de spot drijven: van iemand met *schelvisogen* kan je niet op aan en dat geldt vooral als hij ook nog eens *apekool* verkoopt. Dit laatste komt van apekalle, dat de Nederlandse benaming is van de Groenlandse haai. Met die haaiennaam schold men vroeger schelvis van slechte kwaliteit uit. En als je slechte schelvis verkoopt, ben je raar bezig. Zo wordt *apekool* tegenwoordig gebruikt om duidelijk te maken dat iemand zotteklap uitkraamt.

In 1913 was het een doodzonde om het woord in zijn negatieve betekenis te gebruiken, zo leert de parlementaire geschiedenis ons. In dat jaar had de toenmalige SDAP'er Duys bij een debat in de Kamer het vermaledijde woord in zijn mond genomen. Kamervoorzitter jonkheer Van Nispen tot Sevenaer van de RKSP heeft daarop in de handelingen officieel laten aantekenen dat dit toch echt geen parlementaire uitdrukking kon zijn.

De boel vergallen

Ook als iemand iets verpest, komt de vis om de hoek kijken. In dit geval is het verkeerd schoonmaken van een vis de bron van een kwade vergelijking. Als je bij het verwijderen van de ingewanden een beetje onhandig bezig bent en de gal lek prikt, is de vis niet meer eetbaar. Je hebt dan de boel vergald. Bah! We gebruiken het woord

vergallen nu voor alles en nog wat. Je kunt zelfs iemands plezier vergallen. En zo zijn er nog volop uitdrukkingen die weinig vleidend zijn waarin vissen een hoofdrol spelen. *Mager als een spiering*, *vissenbloed* hebben, om er nog maar eens twee te noemen. Maar gelukkig is het wat betreft rol

van de vis in de taal niet alleen maar kommer en kwel. Zo zijn er ook gezegden waar je je beter bij voelt: we zijn *zo gezond als een vis* of voelen we ons *als een vis in het water*. De mooiste uitspraak is natuurlijk *vis moet zwemmen* bij een lekker maaltje vis. 'Ober, maakt u er nog maar eentje open.' **V**

Frans Collignon, oud-hoofdredacteur van NOS Teletekst, is zelfstandig journalist en auteur. Hij publiceert over taal en de geschiedenis van het Nederlands.

De snotolf (*cyclopterus lumpus*) is een schubloze vis. Zijn lompe lichaam is bedekt met beenplaten en hij heeft een zuigschijf onderop. De vergelijking met een snotneus is vanwege de slijmerig gevonden huid.

